



6TŰSTŐ: DE KNEZT SÚDIT

6TŰSTÉS IDEJE: 1978.

TART.: BUZSAKI TÁSHÁZ LAKÓROBÁJÁNAK BERENDE-
ZÉSI TERVEZETE

12 lap

FÖLDRAJZI MUTATÓ: BUZSAK

STÁK MUTATÓ: XXIX

PAPÍRIPARI VÁLLALAT



KISKUNHALASI GYÁRA

LELTÁRKÖRÉS

ÁTVÉZETVE AZ EGYSÉGES LTK. 3731-es TÉTELE ALÓL

3731

Buzsáki tájleírás lakószobájdunát berendezési
tervezék

11/9/83

Somogy Megyei Múzeum
LA - No 9.
Néprajzi osztály



A néprajzi szakirodalom, helytörténeti írók

adatai a Nagyberek községeinek a./ lakótelkeiről

A lakótelkek elhelyezkedése: aránylag egyforma nagyságu keskeny telkek a falu főutcájára merőlegesen helyezkednek el. A belsőiségeket nem osztották fel, hanem inkább több lakóépületet, gazdasági épületet helyeztek el egy telken. /Ma is van Somogyszentpálon ilyen telek /Tótszentpál/, /Kossuth u. - 3 családé/

A lakótelek félloldalas elrendezési: a lakó- és gazdasági épületek - hasonlóan a legtöbb somogyi községbe a Nagyberekben is a telek egyik oldalán helyezkedtek el: a lakóház a telek elején közvetlenül az utcára kiépülve, tőle külön, hátrább az istálló, pajta és szin. A telek másik oldalára esetleg a hidas, a kut, baromfiól illetve a vermek kerültek.

Szegényebb családoknál előfordult, hogy az istálló egybeépült a lakóházzal /szoba-konyha-kamra istálló/, de ez újabb vívmánynek tűnik.

Aránylag ritka az egész udvart keresztben lezáró pajta, inkább csak jobb módúaknál /1964-ben pl. Varjaskéren a 17.sz.110.sz. telkeken volt ilyen pajta/. Ez a pajta vagy egyedül állt /pl. Táska, Berzsényi u. 12./ vagy istállóval épült egybe /Buzsák, Tanács tér 7, Varjaskér 110./

A telek bejárata: Az udvarra kis /egyszárnyú/ és nagykapu /két szárnyú/ vezetett be. Vannak arra adatok, hogy az utca felől nem volt kerítés, a telek többi határánál lícium-

élősvény húzódt /Hoss, Dr. Takáts/. Más adatok szerint /Csáky Elek/ nádkerítés, napraforgószár, illetve deszka és kőkerítés volt.

Kiskert a lakóház előtt XX. századi vivmány, s ma sincs mindenütt. 1920 körül a következő virágokat tartották a kiskertben: "viola, őszirózsa, nancavirág, kukacvirág, paprikavirág, bazsarózsa, rozmarin". Az ablakba cserépbe kéknefelejtés, vagy muskátli került. Ha a pitarnak volt mellvédje, arra is muskátli került, ha nem, akkor a ház hosszanti oldala mellett két cölöpre szegezett deszkán álltak sorban a cserepes muskátlik.

A kut, mint feltebb jelöltük a legtöbb telken a lakóházzal szemben helyezkedett el, csigalábfiás /gémés/ és egyszerű merítéses kut is volt. A kut mellett rendszerint favályu volt az állatok itatására.

b./ Az épületek típusa /beosztása/ tüzelőberendezése, mérete, fala, tetőanyaga, tetőszerkezete, nyílászárói/. A századfordulón még többségében vertfalu, füstökönnyhás, szoba-konyha-kamrás beosztású, ollóágasos tetőszerkezeti, elől csontkakontyos /"üstökös"/, hátul teljesen kontyolt tetőformájú, hádfedési, lakóházak voltak. Buzsákon és környékén. Az utcai homlokzaton gyakori volt a deszka-berítéses vértelék. Az udvar felőli hosszanti homlokzatnál húzódt a pitar, melyen vagy nem volt pitaroszlop, vagy csak egy volt elől. Ritkábban 4-5 pitaroszlop is volt, vagy



faoszlopok, vagy vastkos sároszlopok esetleg mellvéddel, vagy már karcsubb téglaszlopok. Minden helyiség ajtaja a pítarra nyilott.

Megőrzött régiség volt már ekkor: a sövényfalú ház, a fa tornácoszlop, teljesen kontyolt tető.

Ujabb típus - a módosabbak lakóépületét - képezték a századfordulón a szabadkéményes vagy mászókémenyes füsttelenített konyhák. Az ilyen lakóház beosztása szobakonyha - szoba - esetleg kamra volt. A kémény boltozatos vagy dongaboltozatu volt. Füstökonyhás házak modernizálásánál, szabadkéményessé alakítása után sokszor megmaradt az a rendszer, hogy minden helyiség ajtaja a pítarra nyilt. Más házaknál a konyhán keresztül, illetve a konyha előterén keresztül lehetett az első és hátsó szobába jutni. Az eleve szabadkéményesnek épült házaknál előfordult a csak konyha előtti tornác "gang" /lopott tornác/.

A régebbi épületeken az ablakok meglehetősen kicsináltak voltak /50 cm. magas, kb. 50 cm. széles/. A konyhán nem is vágtak ablakot, az első szoba utcai és udvari sarka mellett volt 1-1 ablak, s a hátsó szoba illetőleg kamra egyetlen ablakkal rendelkezett. Az ablakok első modernizálásakor kb 10 cm-rel nagyobbodtak, és rendszerint az utca felől még egyet vágtek, különösen, ha az utcai homlokzatot téglával erősítették meg.

Az ollógas tetőszerkezetet a torokgerendás kezdte a

századforduló körül felváltani. Somogyszentpálon azonban ma is omlóágas a nádtetejű házak többsége.

Az ajtónyílásokról fentebb jeleztük, hogy a füstökonyhás házaknál minden helyiségé a p[er]arra nyílt. Szabadkémény esetén gyakoribb volt, hogy a konyhából a szabadkéményes rész előteréből lehetett az első és hátsó szobát megközelíteni. Az ajtók felett olykor kisebb boltíves kiképzés volt. Az ajtó a konyhán - füstökonyha esetén két részes /alsó és felső szárny/, szabadkéményes konyhánál rendszerint csak egyrészes - többnyire keményfa és sötétbarna. A szobákon vagy keményfaajtó, vagy barnára festett puhafa, de ott is szokásban lehetett a puhafa borítású ajtó, amilyen a buzsaíki /katolikus templom is van.

2. Megjegyzések a Buzsák, Tamas tér 7.sz. lakótelekek és lakóépületével kapcsolatban

A telek berendezése tükrözi, hogy módos családé volt, /széles telek, az utcával párhuzamos istálló és pajta/. A lakóház többszörösen módosított alakban van már, az istálló, magtár, tyukól XIX. századi építmény. A kut elhelyezését -a megszokottal ellentétben /lakóházzal szemben/- az indokolja a lakóház mögött, hogy közelebb van így az istálló bejáratához és messzebb a pincéhez.

A lakóház előtti virágostert meghagyása is jelzi, hogy a XIX.sz. vége és a századforduló újabb követelményeinek megfelelő telepítést látunk.

A lakóház eredetileg füstökonyhás volt, ennek megfelelően az első szobában még látható félig befalazva az egykori ajtó nyoma, a kamra ajtajának helyére csak a felujtáskor derül fény. A tetőszerkezet torckgerendás, azonban



éppen a kötőfák formája sejteti - ugyanis gömbfából vannak és elég füstösek, hogy korábban ellóágas szerkezeti lehetett.

Amennyiben a hátsó szobát, melybe korábban a most le választott kis kamrársz a padlásfeljáróval beletartozott, eredetileg kamrának használták, ugyanitt lehetett a padlásfeljáró is. A pítar túl keskeny a padlásfeljárónak.

A pítar vastag mellvéddel ellátott szögletes féloszlopait átalakították karcsubb, hengeres középrészi téglaszlopokká. Ilyen vastag főként vályogból lévő oszlopok főként a Balaton környékén láthatók /pl. Malonyay és Jankó kötetében 1-2 ábra/. Az oszlopokat felül összekötő rudak utólagos toldások és előnytelenül megrövidítik az oszlopok a mellvéd és a tető közötti nyílást.

3. Javaslat a Buzsák, Tanács tér 7.sz. lakótelek épületeinek felújításához és rekonstrukciójához.

A lakóépületet meszelni kell kívül belül, a jelenlegi festés, vakolása nem felel meg.

A tetőszerkezet maradjon meg torokgerendásnak, de náddal kell fedni.

a/ Első szoba: az ablakok maradjanak meg az utcai szinten az első szobában, de az udvar felőli ablakot is, mely jelenleg be van vakolva el kell készíteni, erről elmaradhat a zsalugáter. A befalazott ajtónyílás maradjon meg keményfa pallókat kell kettőt beletenni, esetleg

"bécsis" függönyt húzni elé.

A szoba meszelése a jelenlegihez hasonlóan maradjon meg, azaz a mennyezeten is folytatódjon 1 deszkányi szél legyen lemeszelve körbe.

A szemeskályhát úgy kell visszarakni, hogy egy égy elférjen mögötte - ha lenetséges.

A szobaajtó alacsonyabb legyen és ne maradjon el az iv kiképzés felette.

b/ Konyha: az utólagos építésű kamrát ki kell bontani, s a boltíves kéményt visszaállítani, az előteret lezáró falat és ajtót ki kell bontani addig amíg a széleken az iv vastagsága /a kémény pillére/ tartani fog. Az ablakra nincs szükség. A bejárati kétszárnyu ajtó esetleg megmaradhat. A falra a kemence fölé a falra ívet kell tenni.

A tüzelőberendezésnek - analógiák alapján a következőt javasoljuk: középre szögletes kemencét, két oldalt arányosan sárpadkákat, melyek a kályhalyukakig érjenek ki. Egyiknek a belső sarkába magasabbra katlant kell falazni.

c/ Hátsó szoba: ebbe is vissza kell rakni az eredetileg ittlévő szemeskályhát. Ablaka maradjon ahogy van, ajtaja felett ne maradjon el az iv.

Mint hogy nem eredeti parasztszoba lesz itt berendezve széles hajópadlója lehetne.

A padlásfeljáratot leválasztó falat ki kell bontani és befalazni a pitar felé való ajtónyílást.

A padlásfeljárat esetleg a konyha előteréből is megoldható - analógiák alapján.

d/ Pitar: a vastkos oszlopok és mellvéd visszaállítása szükséges kb 35-40 cm. vastagságban, a mellvéd külső alsó szélén kis sírperemmel az udvar felé. A lakónáz mögötti kut kávját, az előtte lévő itatóvályut meg kell hagyni.

Az istálló külső kiképzése - kivéve a tetőfedést, melyre ugyancsak nádalást javasolunk - maradjon azonos az utcára néző homlokzaton, mint most, maradjon nyeregvetés. A jelenlegi pajta végére is nyeregvetés lezárást javasolunk az utca felőli homlokzatnál a tetőtartó gerendákat felül kétoldalt kitámasztó fával kérjük ellátni. A nyitott tér felét vagy egyharmadát, részben a korábbi pajtaoldalakhoz hasonlóan, részben gyakorlati céllal /árnyék, szélmentesség/ nádfonattal kellene ellátni.

A magtár-pince külső képének meghagyását is javasoljuk a baromfiól elhagyásával. A pincére keményfaajtó kell a meglévő vasalással, mert a jelenlegi ajtó a nedvességtől teljesen tönkrement. A magtárra a szomszéd telek felé javasolunk ablakot, akár kettőt is, de hasonló, mint a többi. Erre a komplexumra is nádfedés kívánkozik.

4. Lakószoba berendezése a századfordulón

Somogysszentpálról egészen archaikus adatok kerültek elő a szobaberendezésre. Pl. a szegényebbeknél a szoba udvar felőli sarkában állt a kecskelábu asztal, két oldalán

nem támlás sarokpadok, hanem két támla nélküli feketére festett sima pad. Feketére festették szegényebbeknél a táltartó fogast is. A búcsó ellenben festetlen volt.

Igen jellegzetes adat Buzsákra és környékére a gyermekágyas lepedő illetve függöny, melyet a gyermekágyban fekvő asszony és gyermeke ágya elé a mestorgerendára függesztettek, ha az ágy egyszerű volt, illetve felvetett u.n. szűcs ágyra takartak. Hétköznap piros kartonból volt az a takaró, ünnepnap díszes, szőttesszűcs vászon. A rátéttel és szőttesszűcsel is díszített lepedő csak a házismegrendelések után /1902-5/ terjedtek el.

A lakószoba és a csak módosabbaknál lehetséges u.n. első szoba berendezése abban különbözött, hogy az utóbbiba kerültek a felvetett ágyak, általában a díszesebb butorok, a kor követelményének inkább megfelelő fiókos szublót, később a magas szekrény a régi tulipános láda helyett.

Ablak

A szobák ablakára a századfordulón "bécgis"-nek nevezett piros kartonfüggönyt tettek, melyet felül esetleg nádszálla fűztek vagy más pálcikára és kétoldalt szöghöz rögzítették.

A szoba udvar és utcafelőli sarkában az asztal áll, mely felül vastag fedőlappal van ellátva, alul általvetője, keresztpántja van, mely lehet díszes, profilált. Legcélszerűbb a mélyfióku asztal volt, melynek fiókjában a



megvágott kenyeret tartották, a fiók lefelé szűkült. Kisebb fiók esetén iratokat, apróságokat tartottak benne.

Az asztal két oldalán módosabb helyen támlás sarokpad állt, mely "sárga" /barna/ színű volt, egyeseknél festett vagy faragott virág "tulipán", sőt felirat is volt rajta. Használtak az asztal körül kis székeket /magasabb sámlí/ és forrott széket. Az ülőalkalmatosságok közül megemlítendők még a virágos támlájú esetleg barokkosan préfilált, vagy hegedűhát támlájú székek. Ezeket használaton kívül az ágy előtt tartották. Annyi ilyen "tulipános" szék volt a háznál, ahány menyecske.

A pad felett polcos tálas függött, erre tették a színes tányérokat, a fogasza vászon vagy kőkorsókat, bokályokat /kerek száju/ akasztották. Ha nem volt tálas az ablak és a pad fölé függesztették a színes tányérokat.

Nagyobb korsót a támlás pad külső végén vagy az asztal lábánál őrizték.

Az ágyak /rendszerint 2, esetleg 3/ a szoba hátsó fala mellé kerültek, ha csak 2 ágy volt, közéjük állították a tulipános ládát. Első szobában tornyos ágy volt. 1930 előtt igen gyakori volt az u.n. supis ágy, különösen, ahol nem volt külön díszesebb első szoba. A supis ágynál a benne fekvőknek hagytak bizonyos magasságot /60 cm/ ahol befértek e fölé léckeretet szegeztek lécborítással, illetve deszkafedéssel. Erre rakták a nem használt ágyneműkészletet:



alulra egy lepedőt takartak, erre került a dunyha, a párna vagy párnák, majd a csipkésvégű, díszes fenekű vánkók. Ezeket nagy piros karton lepedővel takarták le, ez olyan nagy volt, hogy az ágy aljáig leért. A supi alá rendes hálóágyat tettek, csak ezt nem kellett letakarni. Vasárnap a supi mennyezetének két sarkára két csinos vánkót tettek. A két vánkó közé eső területre háromszögre hajtott selyemkendőt teritettek. A supi ágyak a századforduló után kezdtek fokozatosan eltűnni kb 1925-30 után már nem használták.

Tulipános /virágos díszű, festett ládát/ kb. a XIX. század végéig kapták a menyasszonyok hozományba. Helyük a két ágy között volt. Az ágyak fölé és az ablakok fölé szentképeket tettek, régebben üvegre festett képek is voltak, később olajnyomatok és nyomtatott képek.

Az ajtó mellett a kendőtartó /törölközőtartó/ állott hétköznap sima, ünneppnap díszes törölközővel.

Az ajtó másik oldalán esetleg láda, egyszerűbb ruhafogas állt.

A századforduló után kezdett megváltozni a szoba berendezése, különösen az u.n. első szobában. Az ágyak a helyükön maradtak, az asztal közepre került a székekkel. A két utcai ablak közé magas /egyajtós/ szekrényt állítottak vagy sublótot; A sublót vagy láda került az utcai és udvari fal találkozásához a sarokba. Ha volt még egy láda, az a kályha mellé, vagy ajtó mellé került. Je-

lenleg ilyen a Tanácsház téren Özv. Knézits Istvánré utcai szobájának berendezése. A függönyöket később csipkéből készítették.

Javaslat: bármelyik típus berendezése indokolt, akár a sarokpados /ez a klasszikusabb és hosszabb ideig élő rendszer, akár a szublótos, fennálló szekrényes megoldás is indokolt mint amely a századforduló után alakult ki. Az ágyak közül az egyiket supis, felvetett ágynak kellene elkészíteni. A másik ágy esetleg lehetne hétköznapi, egyszerű.

5. Konyha berendezése egészen egyszerű volt. A tüzelő berendezésen kívül néhány edény volt itt található. A bejárattal szemben a kémény külső határát képező falra edényes polcot kell tenni, leborítva rá cserépfazekakat, háromlábú cseréplábaszt. A kemence fölé a falra néhány rózsaás tányért kell függeszteni. A kemence mellett kenyérlapát, szénvonó, pomet álljon. Amennyiben elfér a konyhában egy kisebb polc, akár függesztett, akár álló /pl. bejárat mellé a falra vagy fal mellé, arra cseréptányérokat, tejesfazekakat, cseréptálat, fűszertartó cserépbögrét, tejfelésbögrét kell tenni. A kemence tetejére is szoktak borítani 1-1 nagyobb cseréptálat. A sarokban cirókseprű is állhat. Szokott még a szabadkonyha előterében egy egyszerűbb asztal állni székekkel /magas sámliféle pl. mosogató tál alá/- de itt igen keskeny a

konyha előtere, nem fér el asztal.

6. Felhasználható szakirodalom:

Dr. Jankó János: A Bálaton-melléki lakosság néprajza.

Bp. 1902. 428 p.

Dr. Hoss József; kézirata 1964. Rippl-Rónai Múzeum Adattá-
ra 970. A falu képe című, és A ház beren-
dezése című fejezetek,

Csáky Elek; Adalékok Somogy megye Lengyeltóti járásának nép-
rajzához. Ethn. 1897. 438-451.

Dr. Takáts Gyula, A somogyi Nagyberék. Pécs 1934. 38.p.

Kerékgyártó Adrienne - Knézy Judit, A Buzsák környéki szí-
nes paraszti hímzés kialakulásának kérdéssé-
hez. Somogyi Múzeumok Közleményei 1975.
119 - 135 p.

Dr. Knézy Judit